

مقاله پژوهشی:

تدوین سناریوهای محیط کسب و کار جمهوری اسلامی ایران با رویکردی راهبردی

محمود متوسلی^۱، سیدجواد امینی^۲، حمید پاداش^۳، جعفر صفایی مزید^۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۱۸

چکیده

گذر از اقتصاد دولتی و نفتی به اقتصاد مردم پایه، نیازمند بسترسازی، اصلاح و بهبود محیط کسب و کار است. این راهبرد آزمون شده بین‌المللی، کانون تدابیر لازم و نقطه ثقل اجرا و پیاده‌سازی سیاست‌های اصلاحی در بخش اقتصاد به‌شمار می‌رود. در این پژوهش کاربردی، هدف اصلی ارائه سناریوهای محیط کسب و کار جمهوری اسلامی ایران است؛ بنابراین ضمن تحلیل همه‌جانبه محیط کسب و کار در جمهوری اسلامی ایران، تلاش شده است تا آینده آن به روش سناریو نویسی **GBN** توصیف شود. ۵۶ نفر از صاحب نظران، خبرگان، کارگزاران و متصدیان فعال در حوزه کسب و کار، جامعه آماری تحقیق را به‌صورت هدفمند تشکیل داده‌اند.

داده‌ها به کمک بررسی‌های اسنادی، کتابخانه‌ای و گروه‌های کانونی و نیز به کمک مصاحبه و پرسشنامه گردآوری شده‌اند. داده‌های پرسشنامه مورد استفاده که منبع تشخیص پیشران‌ها، عوامل کلیدی تغییر و عدم قطعیت‌هاست به کمک روش‌های کمی اولویت بندی شده‌اند. نتایج مستخرج از پرسشنامه بر اساس عدم قطعیت‌های کلیدی، شامل چهار سناریوی زیر است: ۱) عدم جدیت و بی‌ارادگی دولت در بهبود محیط کسب و کار همراه با فساد و سوء استفاده از مقام و موقعیت اداری در دستگاه‌های اجرایی (وقتی همه خواب بودند)؛ ۲) مبارزه با فساد و کاهش آن به‌موازات عدم جدیت و اراده دولت بر بهبود محیط کسب و کار (قرنطینه)؛ ۳) عزم و اراده دولت بر بهبود محیط کسب و کار با وجود فساد و سوء استفاده از مقام و موقعیت اداری در دستگاه‌های اجرایی (عبور از میدان مین)؛ ۴) عزم و اراده دولت بر بهبود محیط کسب و کار به‌موازات مبارزه همه‌جانبه با فساد و سوء استفاده از مقام و موقعیت اداری (قلعه گنج).

کلید واژه‌ها: محیط کسب و کار، آینده‌پژوهی، سناریو

۱. استاد دانشگاه تهران.

۲. استادیار دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.

۳. استادیار دانشگاه تهران.

۴. دکتری آینده پژوهی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی؛ نویسنده مسئول؛ رایانامه:

اقتصاد ایران، به‌عنوان یکی از اقتصادهای در حال توسعه، از مشکلات اقتصادی زیادی رنج می‌برد. نرخ تورم و بیکاری دو رقمی، درآمد سرانه پایین، پس‌انداز واقعی منفی، کسری بودجه ساختاری و مسائل صادرات اندک کالاها و خدمات، از جمله برخی از مشکلات اقتصادی کشور هستند. از سوی دیگر، اقتصاد ایران با چالش‌های گوناگونی مواجه است که در این برهه به‌خصوص با ناامیدی اردوگاه دشمن از تاثیر نقشه‌های قبلی در سایر حوزه‌ها، به نتیجه آن امید بسته و بنابراین، به تعبیر رهبر معظم انقلاب (حفظه...) مساله اصلی انقلاب و نظام به‌شمار می‌رود.

ملاحظه سیاست‌های دولت در خصوص محیط کسب‌وکار، بیانگر آن است که دولت مشکلات این حوزه را بیشتر کمبود اقدامات اجرایی و سیاستی می‌بیند که می‌شود با تدوین بخشنامه‌ها و آئین‌نامه‌های اجرایی و الزام دستگاه‌ها به اجرای آن و نیز اتخاذ چندسیاست، محیط کسب‌وکار را بهبود بخشید و از دامنه مشکلات در کشور کاست (خضری، ۱۳۸۸).

مشکل مهم دیگر در برنامه‌ریزی برای بهبود محیط کسب‌وکار این است که بسیاری از مسئولان کشور تصور می‌کنند بهبود محیط کسب و کار، یعنی کاهش رتبه ایران در گزارش بانک جهانی (مرکز پژوهش‌های مجلس، گزارش ۱۷۰۴۳). خلاصه رویکرد بهبود محیط کسب‌وکار برای تحقق رشد و توسعه اقتصادی این است که تنها خصوصی‌سازی، اعطای وام به طرح‌های تولیدی و زیرساخت‌ها و حتی اتکاء به رتبه‌بندی بانک جهانی برای رشد مستمر سرمایه‌گذاری کافی نیست و به عامل اساسی دیگری به نام محیط مساعد کسب‌وکار و فضای مناسب و جذاب سرمایه‌گذاری نیاز است. علاوه براین، مهم‌ترین نکته در مساله‌شناسی مشکلات اقتصادی کشور (و بسیاری از حوزه‌های دیگر) نوع نگاه و رویکرد دولت، محققین و متخصصین مربوط به مساله است که به‌طور قطع راه‌حل‌های مربوط را نیز تحت تاثیر قرار می‌دهد. با تکیه بر همین خلاء مهم، توجه تحقیق حاضر به مساله محیط کسب‌وکار در جمهوری اسلامی ایران و کشف راه‌حل‌های بهبود آن، بر اساس آموزه‌های آینده‌پژوهی و استفاده از روش سناریو، مدخل و مسیر متمایزی است.

مبانی نظری

گزارش‌های مختلف (داخلی و خارجی) و شواهد و قرائن حاکی از آن است که محیط کسب‌وکار در ایران وضعیت نامطلوبی دارد. در بسترسازی و برنامه‌ریزی محیط کسب‌وکار، عوامل مختلف نهادی، سیاستی و اجرایی مؤثرند و معمولاً سیاست‌های معطوف به بهبودی آن نیز باید این عوامل را در نظر بگیرند. برخی از این عوامل عبارتند از: برنامه‌ریزی‌های ناکارآمد یک طرفه ناشی از حضور گسترده دولت در اقتصاد، بی‌ثباتی در سیاست‌های دولت، تغییرات ناگهانی در قوانین و آیین‌نامه‌های دولتی، گسترده‌گی قوانین و مقررات دست‌وپاگیر دولتی، شفافیت پایین قوانین و مقررات و تفسیربردار بودن آنها، اقتدار دیوانسالاری اداری، تداخل وظایف قوای سه‌گانه، ناکارآمدی و معضلات نظام بانکی، نامشخص بودن محدوده بخش عمومی کشور، قانون‌گذاری‌های اقتصادی متعدد دولت، نرخ تورم بالا، کیفیت پایین زیرساخت‌ها، فساد اداری، گسترده‌گی بسترهای رانت‌جویی، تحریم‌های اقتصادی، واردات کالاهای قاچاق به کشور، گسترده‌گی بخش غیررسمی در کشور و جز اینها. بنابراین، برای بهبود محیط سرمایه‌گذاری و کسب‌وکار باید به اصلاح ریشه‌ای و تعدیل نارسایی‌های پیش‌گفته پرداخت. چنین مشکلاتی، فضای کسب‌وکار برای فعالان اقتصادی را معنادار نمی‌کند و انگیزه‌ای برای فعالیت اقتصادی و زمین‌گیر کردن سرمایه‌هایشان باقی نمی‌گذارد.

طی سالیان گذشته، به استناد آمار بانک مرکزی، تسهیلات مالی زیادی به فعالان اقتصادی پرداخت شده است، اما نه تنها مشکل کم‌رشدی و رکود اقتصادی در کشور حل نشده، بلکه نامطلوب‌ترین مولفه سنجش فضای کسب‌وکار در کشور، طی ۱۹ دوره ارزیابی از سوی فعالان اقتصادی حوزه‌های مختلف «دریافت تسهیلات از بانک‌ها» عنوان شده است. از سوی دیگر حجم گسترده مطالبات معوق بانک‌ها نیز نشان از آن دارد که مشکل رکود اقتصادی و کم‌رشدی اقتصاد کشور را نمی‌توان تنها با تزریق پول به اقتصاد تعدیل کرد (سیاح، ۱۳۹۵).

بر مبنای اجماع نظر فعالان اقتصادی و کارشناسان و همچنین گزارش بانک جهانی، وضعیت محیط کسب‌وکار کشور در سالیان اخیر (حداقل ۱۲ سال گذشته) نامطلوب ارزیابی می‌شود و تردیدی در ضرورت اصلاح و فوریت آن وجود ندارد.

بر اساس گزارش وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، سهم درآمد خانوارها از مشاغل خود در سال ۱۳۹۹ به ۳۷ درصد کاهش پیدا کرده است؛ به عبارتی درآمد خانوارها از محل کار و فعالیت نبوده، بلکه از خرید و فروش مستغلات، سود حساب بانکی و خرید و فروش ارز و سکه بوده که سهم این دست از فعالیت‌های غیر شغلی از درآمد خانوارها به ۶۳ درصد رسیده است؛ این در حالی است که این رقم در سال ۱۳۹۶ معادل با ۴۹ درصد بوده است (ساتا، ۱۳۹۹).

گزارش‌های بانک جهانی و تحقیقات گسترده در مورد محیط کسب‌وکار نشان می‌دهد عملکرد متغیرهای اقتصادی در کشورهای دارای محیط مناسب کسب‌وکار، بهتر بوده است؛ به این مفهوم که در کشورهایی که محیط سرمایه‌گذاری و کسب‌وکار مناسبی دارند فقر، بیکاری، تورم، فساد اقتصادی، اقتصاد غیررسمی و جز اینها کمتر است و مردم از سطوح استاندارد زندگی بالاتری برخوردارند (دیانکوف و مکلیش، ۱۳۸۶).

مجموعه حاکمیت شامل قوه مجریه در مقام مجری قانون، قوه مقننه در مقام قانونگذار و قوه قضائیه در مقام تأمین کننده امنیت در کشور به‌عنوان اصلی‌ترین عناصر تأثیرگذار در شاخص‌های کسب‌وکار هستند. به همین منظور می‌توان اذعان کرد که اصلی‌ترین متولی و کارگزار اصلاح و بهبود محیط کسب‌وکار، اقتصاد و سرمایه‌گذاری در کشور، بی‌شک دولت به‌مفهوم عام آن و در مقام حاکمیت است. مصداق بارز این نکته در شاخص‌های یازده‌گانه محیط کسب‌وکار بانک جهانی ارائه شده است که هر کدام از این شاخص‌ها به‌طور مستقیم و غیرمستقیم به یک یا چند نهاد و دستگاه اجرایی در مجموعه حاکمیت و دولت اشاره دارد.

بر این اساس اصلاح محیط کسب‌وکار تحقق نمی‌یابد مگر با مشارکت فعال و پویای همه ذینفعان و کنشگران در کنار و همپای دولت تا در این خصوص نقش‌آفرینی خود را داشته باشند. بی‌گمان بهبود محیط کسب‌وکار، بازی برد برد بین دولت و بخش خصوصی است که هر دو طرف از اصلاح آن نفع می‌برند.

با عنایت به مراتب پیش‌گفته، مساله این پژوهش، آینده محیط کسب‌وکار کشور است. بهبود محیط کسب‌وکار یک طرح ضربتی نیست و ماهیتی ذوابعد و فرایندی دارد و در بستر زمان قابل تحقق است؛ بنابراین، با تغییرات سریع و پیچیدگی محیط و تداوم نگاه

یکسویه و خطی موجود به مولفه‌های تاثیرگذار بر محیط کسب و کار و عدم توجه به عوامل بنیادین و روش‌های جامع‌نگر، اقدامات اصلاحی در رابطه با بهبود محیط کسب و کار کماکان بی‌نتیجه خواهد بود و مشکلات موجود به‌ویژه نااطمینانی و پیش‌بینی‌ناپذیری محیط که مانع اصلی اقدامات اصلاحی است، تشدید خواهد شد. بنابراین سوال اصلی این تحقیق چیستی سناریوهای محیط کسب و کار کشور در افق ۱۴۰۴ و هدف آن ارائه این سناریوهاست.

پیشینه شناسی تحقیق

نسرین کریمی در پژوهشی با عنوان «سناریوی بهبود محیط کسب و کار و رشد تولید بخش‌های اقتصادی کشور در شرایط پسا تحریم» در سال ۱۳۹۱، نتیجه گرفته است در صورتی که بتوان در یک دوره کوتاه مدت به میزان ۱۰٪، در میان مدت به میزان ۲۵٪ و در بلند مدت ۵۰٪ درصد بهبود در محیط کسب و کار ایجاد کرد، می‌توان شاهد رشد چشمگیر اقتصادی و برون رفت از شرایط رشد اقتصادی پایین فعلی بود. در نتیجه جهت دستیابی به چشم‌اندازهای رشد اقتصادی و استفاده از فرصت‌های ایجاد شده پس از لغو تحریم‌ها، مدیریت محیط کسب و کار و سلامت مقررات نظارتی ضروری است. در این تحقیق کمی، از روش داده‌های تابلویی استفاده شده و باوجود استفاده از عبارت «سناریو» در عنوان، ارتباطی با موضوع آینده‌پژوهی ندارد.

محمد حسن اکبری در سال ۱۳۹۲ به بررسی وضعیت پژوهش‌های محیط کسب و کار تحت عنوان «فرا تحلیل بهبود محیط کسب و کار در ایران» پرداخته است. نتیجه این تحقیق حاکی از این است که از تمامی مطالعات انجام شده می‌توان نتیجه گرفت که جایگاه ایران از منظر محیط کسب و کار طی سال‌های گذشته بدتر شده است. هیچ مطالعه‌ای در خصوص موانع موجود بر سر راه بهبود محیط کسب و کار انجام نشده است. مهم‌ترین عواملی که در مطالعات به‌عنوان عامل موثر بر بهبود محیط کسب و کار شناخته شده‌اند، نظام مالیاتی، نظام حقوقی و قضایی، دسترسی به تسهیلات مالی، ثبات سیاسی، حاکمیت قانون، نااطمینانی نرخ ارز و نرخ تورم، بازار سرمایه، فناوری اطلاعات و ارتباطات و ایجاد بانک

اطلاعات ملکی بوده است و از سایر عوامل مانند اندازه دولت، نظام دیوانسالاری، سرمایه اجتماعی، نهادهای مالی و... غفلت شده است.

حسنعلی آقاجانی و محمد مهدی احمدیان دیوکتی، در مقاله «رویکردی آینده پژوهانه به فضای کسب و کار ایران در راستای افق ۱۴۰۴» چهار سناریوی معجزه، خوش بینانه، بدون شگفتی و بدبینانه را بر اساس برآورد رتبه ایران در شاخص‌های کسب و کار (رتبه‌بندی انجام کسب و کاربانک جهانی) ارائه داده‌اند و اقدامات اصلاحی و تمهیدات دولت را در بروز هریک از این سناریوها موثر دانسته‌اند. این تحقیق به لحاظ جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها و روش تدوین سناریوها و تبعاً نتایج، تفاوت اساسی با روش‌های متداول طراحی سناریو در آینده‌پژوهی و تحقیق حاضر دارد.

روش‌شناسی تحقیق

با توجه به شرحی که در مساله‌شناسی پژوهش ارائه شد از بین روش‌های آینده‌پژوهی، روش سناریو برای پژوهش حاضر انتخاب شد. به‌طور کلی هدف از تدوین سناریوها، ارائه یک پیش‌بینی دقیق از آینده نیست، بلکه سناریوها ابزاری برای تفکر بهتر و منسجم‌تر درباره آینده هستند. سناریوها وسیله‌ای برای ایجاد بصیرت و بینش کافی در مدیران نسبت به هستند؛ ابزاری که با استفاده از آن، مدیران به بهترین شکل ممکن، عدم قطعیت‌های محیطی را شناخته و برای روبه‌رو شدن با آنها برنامه‌ریزی و در واقع عدم قطعیت‌ها را مدیریت می‌کنند. با توجه به هدف این پژوهش (که طراحی سناریوهای محیط کسب و کار ایران است) لازم است تا سناریوهای کلان در خصوص آینده محیط کسب و کار تصویر شده و طرح آینده محیط کسب و کار تنظیمی در ابعاد اقتصادی سیاسی قانونی فناورانه و فرهنگی اجتماعی و ویژگی‌های آنها تحلیل شود.

روش «GBN»^۱، یا رویکرد «عدم قطعیت‌های بحرانی»^۲ یکی از سبک‌های طراحی سناریو و حاصل کاربست فناوری سناریو از سوی شرکت شیل بود. این روش از هشت گام کلی شامل: تشخیص و شناسایی موضوع یا تصمیم اصلی؛ شناسایی عوامل و نیروهای کلیدی و موثر در

1. Global Business Network
2. Critical Uncertainty.

محیط؛ شناسایی نیروهای پیشران؛ رتبه‌بندی عوامل کلیدی و نیروهای پیشران کلیدی براساس درجه‌ی اهمیت و عدم قطعیت؛ انتخاب منطق حاکم بر سناریوها (ساخت ماتریس سناریو با استفاده از عدم قطعیت‌های کلیدی)؛ پربار کردن محتوای سناریوها؛ کندوکاو مضامین سناریوها و انتخاب شاخص‌های راهنما، تشکیل یافته است (علیزاده و دیگران به نقل از شوارتز، ۱۳۸۷: ۱۰۹).

تحقیق پیش‌رو در بخش سناریونویسی به لحاظ رویکرد، از نوع آمیخته اکتشافی است که در خلال آن داده‌ها در هر مرحله به صورت کیفی جمع‌آوری و سپس به کمک روش‌های کمی، تجزیه و تحلیل، اولویت‌بندی و وزن‌دهی شده و سرانجام اعتبارسنجی و نمایش داده‌ها، ارائه شده است.

جامعه آماری تحقیق ۵۶ نفر از مدیران، کارشناسان ارشد و خبرگان مرتبط در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، اتاق بازرگانی، صنایع معادن و کشاورزی ایران، مرکز ملی مطالعات و پایش بهبود محیط کسب و کار وزارت امور اقتصادی و دارایی و همچنین اعضای هیات مدیره اصناف را شامل می‌شود که تعداد آنها در مراحل ابتدایی به شیوه «نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند» انتخاب شده و به شیوه همتاگزینی و گلوله‌برفی گسترش یافته است. برای گردآوری داده‌ها به‌ویژه شناسایی پیشران‌ها و عدم قطعیت‌های کلیدی، از مصاحبه و پرسشنامه‌های محقق ساخته استفاده شده که مشخصات و وضعیت پایایی و روایی آنها به شرح زیر است:

جدول شماره ۱- پایایی و روایی پرسشنامه‌ها

ردیف	نوع پرسشنامه	تعداد	مقدار آلفای کرونباخ
۱	اهمیت پیشران‌ها	۵۰	۹۱/۲
۲	عدم قطعیت پیشران‌ها	۴۹	۸۱/۳

برای باورپذیری داده‌های کیفی نیز از راهبردهای زیر استفاده شده است:

- سابقه طولانی مدت در مشاهده و بررسی اسناد، مقالات و
- مشاهده طولانی مدت و مصرا نه برای همگرایی میان مأخذهای اطلاعاتی مختلف
- برای شکل دهی دقیق محورها یا طبقه‌ها
- زاویه‌بندی

همچنین به منظور اطمینان‌پذیری در این پژوهش از داده‌های کتب، مقالات و پژوهش‌کده‌های معتبر و مرجع مرتبط با محیط کسب‌وکار استفاده شده است.

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

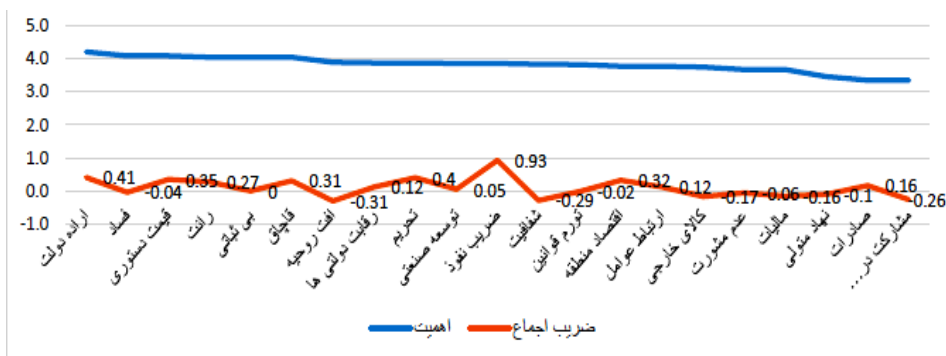
پس از تکمیل مطالعات در خصوص شناسایی موضوع پژوهش در گام اول، عوامل و موانع کلیدی محیط کسب‌وکار از ادبیات تحقیق و واکاوی مطالعات موجود به‌ویژه یافته‌های سیزده دوره طرح ملی پایش کسب‌وکار^۱ شناسایی شد و پس از دو مرحله نظرسنجی از خبرگان، نتایج پرسشنامه نهایی در خصوص عوامل و پیشران‌های ۲۱ گانه کلیدی احصاء شده به شرح زیر استخراج شد:

جدول شماره ۲- رتبه‌بندی پیشران‌های کلیدی

ردیف	پیشرانها و عوامل کلیدی احصاء شده در پایش نهایی	میانگین اهمیت	ضریب اجماع
۱	عدم جدیت و بی‌ارادگی دولت در بهبود محیط کسب و کار	۴/۲۰۴	۰/۴۱
۲	فساد و سوءاستفاده از مقام و موقعیت در دستگاه‌های اجرایی	۴/۰۸۵	-۰/۰۴
۳	دخالت‌های غیر منطقی نهادهای حاکمیتی در تعیین قیمت	۴/۰۸۳	۰/۳۵
۴	وجود انحصار، امتیاز یا هر نوع رانت به تعدادی از رقبای بازار	۴/۰۴۳	۰/۲۷
۵	تحریم	۴/۰۴۳	۰/۲۷
۶	بی‌ثباتی سیاستها، قوانین و مقررات و رویه‌های اجرایی ناظر بر محیط کسب و کار	۴/۰۴۲	۰
۷	عرضه کالاها و محصولات قاچاق	۴/۰۴۱	۰/۳۱
۸	افت روحیه کار و آفت یقه سفیدی	۳/۸۸۹	-۰/۳۱
۹	رقابت غیر منصفانه شرکت و موسسات دولتی و شبه دولتی در بازار	۳/۸۷۸	۰/۱۲
۱۰	فقدان راهبرد توسعه صنعتی	۳/۸۵۷	۰/۰۵
۱۱	ضریب نفوذ اینترنت	۳/۸۵۷	۰/۹۳
۱۲	ضعف پیگیری و اجرای دولت الکترونیک برای سهولت و شفافیت فرآیندها و فعالیتها	۳/۸۳۳	-۰/۲۹
۱۳	تورم قوانین کسب و کار	۳/۸۲۰	-۰/۰۲
۱۴	فقدان راهبرد صادرات	۳/۷۷۳	۰/۳۲
۱۵	فقدان ارتباط مناسب میان عوامل زنجیره تولید	۳/۷۷۱	۰/۱۲
۱۶	تمایل عمومی به خرید کالای خارجی و بی‌رغبتی به کالای ایرانی	۳/۷۵۰	-۰/۱۷
۱۷	تاثیرات اقتصاد منطقه ای و بین‌المللی	۳/۶۶۷	-۰/۰۶
۱۸	برداشت‌های سلیقه‌ای از قوانین و مقررات	۳/۶۶۷	-۰/۱۶
۱۹	عدم استفاده از نظرات بخش خصوصی و فعالین کسب و کار	۳/۶۶۷	-۰/۰۶
۲۰	فقدان نهاد متولی و مسئول مشخص برای بهبود محیط کسب و کار	۳/۴۵۸	-۰/۱
۲۱	عدم مشارکت بخش خصوصی در مقررات‌گذاری	۳/۳۴۷	-۰/۲۶

- رتبه‌بندی عوامل کلیدی و پیشران‌ها بر اساس اهمیت و عدم قطعیت :

اهمیت و عدم قطعیت دو معیار اصلی‌اند که پیشران‌ها و عوامل کلیدی بر اساس و بر پایه میزان تاثیر آنها طبق جدول بالا دسته‌بندی شده‌اند و وضعیت کلی آنها در نمودار زیر برای تعیین دو عدم قطعیت بحرانی یا کلیدی، مشخص تر است:

نمودار شماره ۱ - موقعیت و اهمیت عدم قطعیت‌ها

به طوری که ملاحظه می‌شود دو عامل «عدم جدیت و بی‌ارادگی دولت در بهبود محیط کسب و کار» و «فساد و سوءاستفاده از مقام و موقعیت در دستگاه‌های اجرایی» به‌عنوان دو عدم قطعیت کلیدی مشخص شده‌اند. نکته دیگری که حائز اهمیت است، اینکه تمام شاخص‌های مورد بررسی در پایش نهایی، دارای میانگین اهمیت بالا هستند.

- انتخاب منطق سناریو

پس از بررسی عدم قطعیت‌های بحرانی، بر اساس جمع‌بندی نتایج و نظر تکمیلی خبرگان، چهار سناریو در دو محور سازمان داده شده و حالات اصلی مورد نیاز را خلق کرده‌اند. این دو محور نتیجه دسته‌بندی عدم قطعیت‌ها عبارتند از: ۱- عدم جدیت و بی‌ارادگی دولت در بهبود محیط کسب و کار ۲- فساد و سوءاستفاده از مقام و موقعیت در دستگاه‌های اجرایی

نمودار شماره ۲- سناریوهای چهارگانه

سناریوهای محیط کسب و کار

با توجه به مراتب پیش گفته سناریوهای محیط کسب و کار جمهوری اسلامی ایران با رویکرد تقویت عوامل و پیشران‌های بهبود محیط کسب و کار و کنترل و رفع موانع آن در وضعیت‌های مختلف، با محوریت عدم قطعیت‌های بحرانی به شرح زیر است:

سناریوی اول: وقتی همه خواب بودند؛ (عدم جدیت و بی‌ارادگی دولت در بهبود محیط کسب و کار همراه با فساد وسوء استفاده از مقام و موقعیت اداری در دستگاه‌های اجرایی)

اتکاء صرف و موکول کردن تمام برنامه‌ها و تلاش‌ها به رفع تحریم یا تغییر قابل توجه سیاست‌های آمریکا و عدم حصول نتیجه از آن، منجر به بن‌بست در اتخاذ تصمیمات مناسب و پویایی و تحرک حداقلی در عرصه سیاسی، اقتصادی شده و نتیجه آن، زایل شدن فرصت‌ها و بی‌ارادگی و بی‌حرکی در حمایت از ظرفیت‌های داخلی برای رفع مشکلات و در راس آن «محیط کسب و کار» و در نتیجه تشدید بی‌ثباتی اقتصادی شده است. در ادامه

روال برنامه‌های دستوری از جمله نرخ سود سپرده‌های بانکی، قیمت‌گذاری کالاها و خدمات و موارد مشابه، موجب تشمت و ناهماهنگی بازار و فضای روانی جامعه شده و امکان هدف‌گذاری و تصمیم‌گیری مناسب را از تصمیم‌گیران سلب کرده است. درآمدهای نفتی کشور با انسداد حداکثری مجاری فروش نفت، به‌طور میانگین به زیر یکصد هزار بشکه در روز به حداقل ممکن رسیده است. با وجود تصویب قوانین جدید و بن‌بست شکنی قوه قضائیه، با عدم نظارت بانک مرکزی و عزم جدی مدیران بانک‌ها، نظام بانکی همچنان راه وصول مطالبات را در تملک واحدهای تولیدی می‌جوید و این موضوع تعطیلی واحدها و افزایش بیکاری و هدر رفت سرمایه‌های ملی را در پی داشته است. فساد و سوءاستفاده از مقام و موقعیت در دستگاه‌های اجرایی گسترش یافته و تدابیر و برنامه‌های موجود در رفع مشکلات و ضعف‌های ساختاری و رویه‌های جاری، در ارکان نظام اقتصادی از جمله کسر بودجه، نظام مالیاتی، نظام بانکی، گمرک و... به روز مرگی دچار و بلااثر شده و نارضایتی مضاعفی برای فعالان اقتصادی و صاحبان کسب و کار ایجاد کرده است.

عرضه کالاها و محصولات قاچاق، موجب افت بیشتر تولید ملی، کاهش درآمدهای مالیاتی دولت و اشتغال، افزایش بیکاری و نابسامانی بیش از پیش محیط کسب و کار شده است و با موکول کردن آن به ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز و نیروی انتظامی، اراده جدی مبنی بر مبارزه با آن وجود ندارد. ضعف نظام توزیع و دخالت‌های غیر منطقی نهادهای حاکمیتی در تعیین قیمت ادامه داشته و با بی‌توجهی دولت، رقابت نابرابر موسسات دولتی و شبه‌دولتی در بازار، بُنیه فعالان اقتصادی ضعیف شده و موجب افزایش سفته‌بازی و رونق فعالیت‌های غیرمولد سوداگرانه شده است.

بخش خصوصی و فعالین کسب و کار و نمایندگان بخش خصوصی در پیگیری درخواست‌های و پیشنهادهای اساسی برای رفع مشکلات محیط کسب و کار، در بن‌بست روال موجود گرفتارند و راه به جایی نمی‌برند. شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی، به‌عنوان متولی اصلی پیگیری رفع معضلات محیط کسب و کار (به نمایندگی از بخش خصوصی) از جمله ساماندهی قوانین و مقررات، همچنان به مکاتبات دبیرخانه اکتفا می‌کند و حتی ابزاری برای

اجبار شرکت وزرای ذیربط در جلسات و جدی گرفتن موضوعات مهم مطرح شده در اختیار ندارد. امیدهای تازه به تحول قوه قضائیه در مبارزه با فساد و ساماندهی تشکیلات قضایی با مراجعات آحاد مردم به حل مشکلات حتی غیرمرتبط به مرور با عدم حمایت مناسب سایر قوا و ارکان ذیربط، کمرنگ شده و با افزایش دعاوی و شکایات و ضعف دادگاه‌ها در رسیدگی به شکایات و پیگرد موثر متجاوزین به حقوق دیگران، موجب آسیب به حقوق مالکیت و منافع شاغلین و فعالین اقتصادی و کاهش اعتماد به قوه قضائیه شده است.

موانعی که قوانین و مقررات نامطلوب و بی‌کیفیت بر سر راه کارآفرینان بخش خصوصی به وجود آورده، آنها را مجبور کرده تا به سمت اقتصاد غیررسمی و غیرقانونی روی آورند. طبعاً نیروی کار و سرمایه‌دارانی که در بخش غیررسمی فعالیت می‌کنند، از انواع امکانات و مزایای بخش رسمی محروم خواهند شد؛ اما عدم استفاده از ظرفیت بالقوه این نیروها برای توسعه و رشد کشور، بزرگ‌ترین زیانی است که جامعه از این حیث متحمل شده است. افزایش هزینه‌ها و افزایش نرخ ارز، موجب تشدید مشکلات زیر ساختی برای آغاز و رونق فعالیت‌های اقتصادی، وقفه و کندی اجرای طرح‌های دولت الکترونیک و به تبع آن جلوگیری از شفافیت اقدامات و تراکنش‌ها شده است.

لزوم کاهش رتبه ایران در رتبه‌بندی «سهولت انجام کسب‌وکار» بانک جهانی کماکان محور اقدامات و چشم‌انداز مطلوب تلقی می‌شود و به مطالعات و پژوهش‌های به‌عمل آمده و نظرات خبرگان و حتی ارکان کارشناسی متولی در دولت^۱، توجهی نمی‌شود. رونق فعالیت‌های سفته‌بازی و سوداگرانه و عدم تحرک جدی نهادهای فرهنگی و اجتماعی و رسانه ملی در این خصوص موجب اشاعه روحیه کارگریزی و راحت‌طلبی در بین جوانان و نیروی کار شده است. پایین آمدن راندمان تولید و کیفیت محصولات و فقدان برنامه هماهنگ فرهنگی برای نهادینه‌سازی و حمایت از تولید داخلی، با تقویت انگاره «جنس خارجی بهتر است»، موجب افزایش تمایل عمومی به خرید و استفاده از کالای خارجی و بی‌رغبتی به محصولات ایرانی شده است.

نشانگرهای اصلی سناریوی «وقتی همه خواب بودند»: نشانگرهای سناریوی «وقتی

همه خواب بودند»

- فقدان برنامه جامع دولت برای بهبود محیط کسب و کار (گزارش ۱۶۲۷۹ مرکز پژوهش‌های مجلس، دی‌ماه ۱۳۹۷)
- روند شاخص محیط کسب و کار که هر ساله اوضاع نامناسب دارد و در سال‌های اخیر از عدد ۶ (از ده که نامطلوب ارزیابی می‌شود) پایین‌تر نرفته است.
- بهترین رتبه کشور در رتبه‌بندی «انجام کسب و کار بانک جهانی» در ده سال اخیر، ۱۱۸ در بین ۱۴۰ کشور جهان بوده و در آخرین ارزیابی ۱۲۷ اعلام شده است (گزارش انجام کسب و کار بانک جهانی).
- طبق آمار دبیرخانه شورای گفتگو، غیر از وزیر اقتصاد، بقیه وزراء و رییس کل بانک مرکزی در اغلب جلسات شورای گفتگو حاضر نمی‌شوند.^۱

جدول شماره ۳: عملکرد شورای گفتگو در اجرای حکم ماده ۱۱ قانون بهبود محیط کسب و کار

زمان ارزیابی	احکام ناقص اجرا شده	احکام اجرا نشده	احکام اجرا شده	کل احکام در صد اجرا
دی ماه ۱۳۹۶	۴	۷	۱	۸/۳
آبان ۱۳۹۸	۵	۵	۴	۲۸/۵
جمع	۹	۱۲	۵	۱۹/۲

منبع: گزارش شماره ۱۶۸۸۴ مرکز پژوهش‌های مجلس

جدول شماره ۴: وضعیت اجرای احکام قانون بهبود محیط کسب و کار

عملکرد	تعداد احکام	درصد
اجرا شده	۹	۱۷
اجرای ناقص	۱۹	۳۶
اجرا نشده	۲۵	۴۷
کل احکام	۵۳	۱۰۰

منبع: گزارش شماره ۱۵۶۲۳ مرکز پژوهش‌های مجلس

سناریوی دوم: قرنطینه؛ (مبارزه با فساد و کاهش آن به موازات عدم جدیت و اراده دولت بر بهبود محیط کسب و کار)

در این سناریو برنامه‌های مبارزه با فساد از سوی قوه قضائیه پیگیری شده و باعث کاهش سوء جریانات مالی و رضایت نسبی ارباب رجوع از دستگاه‌های اجرایی شده است. در این میان فضای مناسب به وجود آمده با حمایت مجلس و دولت همراه شده و لیکن بهبود محیط کسب و کار همچنان در کشاکش برنامه‌های ناقص و رویه ناموفق قبلی که ریشه در عدم اراده و عزم دولت در موضوع دارد، گرفتار است. به موازات توفیق برنامه مبارزه با فساد و همراهی با آن، چنانچه برنامه‌های دولت و مجموعه‌های ذیربط برای ایجاد ثبات اقتصادی به آرام شدن فضا و کاهش التهابات و نوسانات شاخص‌های کلان منجر شود، اثرات مثبت و البته کم دامنه‌ای بر محیط کسب و کار خواهد داشت.

باتوجه به بی‌برنامگی و عدم عزم جدی بر اصلاح ریشه‌ای مشکلات کسب و کار و رفع موانع، اثرات مثبت پیش گفته، به لحاظ کاهش موانع ناشی از فساد منجر به رشد شاخص‌های مورد ارزیابی بانک جهانی در خصوص محیط کسب و کار خواهد شد. در صورت ادامه بی‌ثباتی اقتصادی و تداوم نوسانات شدید شاخص‌های کلان، برنامه مبارزه با فساد و کاهش آن، به لحاظ تاثیری که به‌ویژه از مولفه‌هایی چون تورم و رکود می‌گیرد، دامنه‌دار و بلندمدت نخواهد بود و چرخه سناریوی اول قابل تکرار است. با روان شدن و تسریع فرایندهای ناشی از کاهش و دفع مداخلات و انتظارات ناصحیح، هزینه‌های شروع و توسعه فعالیت‌های تولیدی، تجاری و خدماتی و در مجموع، سرمایه‌گذار در بخش‌های مختلف اقتصادی کاهش و سرعت آن افزایش خواهد یافت. نتیجه این وضعیت با وجود عدم پشتیبانی مناسب دولت، تحرک و پویایی محیط کسب و کار البته به‌طور نسبی است.

نشانه‌های سناریوی «قرنطینه»:

- طرح و پیگیری منسجم و پردامنه پرونده‌های فساد و سوء جریانات مالی در دستگاه‌های اجرایی بانک مرکزی و شبکه بانکی، شرکت‌های خودروسازی و غیره فارغ از ملاحظات معمول و جایگاه متهمین که نمونه بارز آن محاکمه معاون اجرایی سابق قوه قضائیه است.

- طرح حمایت از افشاء کنندگان فساد (سوت زنی) در مجلس شورای اسلامی.
- رفتارهای اختصاصی نهاد دولت - به معنای عام آن - در ایران نسبت به میانگین سایر کشورها، برای فعالان عرصه کار و تولید نه تنها آرامش بخش و امنیت زا نیست، بلکه امنیت زدا بوده و منشأ نگرانی است. این موضوع در رابطه با متغیرهایی همچون فساد اداری که برآیند رفتار مشترک دولت و شهروندان است، از شدت کمتری برخوردار است (بحرینی، ۱۳۹۰).

- رتبه شاخص فساد و سوءاستفاده افراد از مقام و موقعیت اداری در دستگاه‌های اجرایی در بین ۲۸ مولفه موجود از دهمین عامل تاثیرگذار بر محیط کسب و کار به هشتمین عامل تاثیرگذار بر محیط کسب و کارها تبدیل شده است (گزارش دوازدهم پایش ملی محیط کسب و کار، بهمن ۱۳۹۸).

سناریوی سوم: عبور از میدان مین؛ (عزم و اراده دولت بر بهبود محیط کسب و کار باوجود فساد و سوء استفاده از مقام و موقعیت اداری در دستگاه‌های اجرایی)

پیگیری جدی و اصلاح رویه‌های دستگاه‌های پرشکایت به‌ویژه ادارات مالیات و تامین اجتماعی بانک‌ها و گمرکات در ارائه خدمات، منجر به کاهش زمان و هزینه متقاضیان و ترغیب سرمایه‌گذاران به شروع فعالیت‌های اقتصادی شده است. پیگیری پیاده‌سازی و اجرای طرح دولت الکترونیک، در برنامه دولتی که بر بهبود محیط کسب و کار کمر همت بسته در اولویت‌هاست و این موضوع، علاوه بر رونق و گسترش کسب و کارها، کمک شایانی به افزایش شفافیت، کاهش سوء جریان‌های مالی و کاهش فساد کرده است. امتزاج اراده جدی دولت بر بهبود محیط کسب و کار با همراهی مجلس و قوه قضائیه و ارکان ذیربط، باوجود فساد دستگاه‌های اداری و اجرایی، کاهش مشکلات و تسهیل نسبی فعالیت‌های اقتصادی را در پی داشته و چشم‌انداز امیدبخشی از مقابله بهتر با فساد را ایجاد کرده است.

نشانگرهای سناریوی «عبور از میدان مین»:

- طراحی سامانه‌های دادور، یاور، سام و نما برای تسهیل فرایند صدور مجوز و رسیدگی به شکایات فعالین کسب و کار.

- روند میانگین نمره فعالان اقتصادی به مولفه فساد و سوءاستفاده افراد از مقام و موقعیت اداری در دستگاه‌های اجرایی از بهار ۹۶ تا زمستان ۹۷ همواره صعودی بوده و در این مدت نمره این مولفه از ۶,۱۶ به ۷,۷۴ افزایش یافته و با وجود کاهش نسبی تا پاییز ۱۳۹۸، هنوز با وضعیت سال ۱۳۹۶ فاصله دارد (گزارش دوازدهم پایش ملی محیط کسب‌وکار، بهمن ۱۳۹۸).

سناریوی چهارم: قلعه گنج؛

بر اساس راهبرد درون‌زایی و برون‌گرایی، با باور و تکیه بر امکانات و توانایی‌های داخلی، به موازات دیپلماسی فعال اقتصادی، برقراری تعامل و ارتباطات اقتصادی با کشورهای مختلفی که به دلایل گوناگون از جمله قدرت اقتصادی یا غیر همسویی با غرب، در پیوندهای اقتصادی‌اشان تحت هژمونی آمریکا عمل نمی‌کنند، ظرفیت‌های مقابله با تحریم و کاهش اثرات وخیم آن، در ابعاد مختلف فعال شده است. تجربیات مختلف ناشی از فشار حداکثری در خصوص ایجاد ساختارهای مناسب، تنوع مسیرها و تکثر فرایندهای قابل تبدیل و جایگزین برای دور زدن تحریم‌ها، با جدیت دنبال و تقویت شده و ورود کالاهای راهبردی مورد نیاز، ولو با هزینه بالاتر و حتی در قبال تهاثر نفت، به روال تمرین شده ممکن تبدیل شده است.

با تامین کالاها و قطعات زیر ساختی، ظرفیت‌های معطل تولید فعال شده و طرح‌های ملی نیمه‌تمام به ویژه در بخش‌های دارای مزیت رقابتی راهبردی همچون پتروشیمی، حلقه مضر خام فروشی را به چرخه فعال شدن واحدهای کوچک و بزرگ تولیدی مبدل کرده و منجر به پویایی کسب‌وکارها شده است. رشد بازار سرمایه پس از اصلاح قیمتی و با اقدامات هماهنگ و مدیریت شده ادامه دارد و با هدایت مناسب و با برنامه نقدینگی از به سمت طرح‌های نیمه‌تمام و افزایش راندمان شرکت‌ها، ضمن کاهش فشار تقاضا بر نظام بانکی، موجب ارزش افزوده و رشد متناسب و مثبت اقتصادی شده است. با همگرایی قوای سه‌گانه، در بررسی، تصویب و اجرای طرح‌های مناسب با اولویت کنترل شاخص‌های کلان و کنترل سرعت نقدینگی در بازارهای موازی (ارز، زمین و مسکن، طلا و...) و کاهش

انگیزه‌های سوداگرانه، هدایت نقدینگی به سمت تولید تسهیل شده و چرخه‌های کسب و کار در بخش‌های مولد اقتصادی رونق گرفته است.

هماهنگی و همکاری که مردم در سطح مسئولین ارشد ملاحظه و اثرات اولیه آن را در زندگی لمس کرده‌اند، ضمن افزایش همگرایی و وفاق ملی و ارتقاء سرمایه اجتماعی نظام، زمینه‌ساز پذیرش و اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های بعدی با مشارکت عمومی شده و طبعاً ضریب موفقیت این طرح‌ها را بالا برده است.

با کنترل نوسانات نرخ ارز و تبعات آن و کاهش دغدغه بانک مرکزی، با اتخاذ سیاست‌های میان‌مدت و بلندمدت بر اساس راهبردهای کلان از جمله مانع‌زدایی از تولید و جهش آن و بهبود محیط کسب و کار و ابلاغ آن به شبکه بانکی (در کنار اقدامات قوه قضائیه و پیگیری مجلس شورای اسلامی) تامین مالی واحدهای اقتصادی و به‌ویژه تولیدی، تسهیل شده و از سوی دیگر با پیگیری اجرای قانون تسهیل و رفع موانع تولید و همچنین واقعی‌تر شدن محاسبات و البته کاهش قابل توجه مطالبات مدیونین به شبکه بانکی (فعالین بخش‌های اقتصادی) امکان فعالیت مناسب و افزایش ظرفیت برای آنها ممکن گشته است. همراهی جدی دولت با برنامه مبارزه با فساد مجلس شورای اسلامی و قوه قضائیه (از جمله طرح گزارش‌گری فساد موسوم به سوت‌زنی) گسترش یافته و تدابیر و برنامه‌های موجود، موجب انگیزش و تحریک مردم برای همراهی با آن شده است. اختیارات و دامنه فعالیت ارکان موجود از جمله ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز و شورای گفتگو با زبینی و بر اساس نتایج کارشناسی تقویت شده و ضمن رفع جدی و کارآمد موانع مقرراتی با هماهنگی و همکاری مجلس، تنقیح قوانین مربوط را در پی داشته است.

با توسعه مناسب دولت الکترونیک، پایگاه داده‌ها و بانک اطلاعات شبکه ملی اصناف تکمیل شده و چرخه نظام توزیع از مواد اولیه تا خرده‌فروشی شفاف و ساماندهی شده است و فعالیت سوداگران به حداقل ممکن کاهش یافته و تلاطم شدید و دستوری قیمتی بازار موضوعیت ندارد.

اتاق بازرگانی، شورای اصناف، اتاق تعاون و سایر نمایندگان بخش خصوصی در پیگیری درخواست اعضاء و پیشنهادهای اساسی برای رفع مشکلات محیط کسب و کار،

مرجع و ملجا مشخص و قابل اتکایی به نام شورای گفتگو با اختیارات و قدرت اجرایی کافی و وافی و نظارت شده دارند.

با اراده و عزم جزم دولت برای رفع مشکل فعالین اقتصادی و کسبه و هماهنگی به عمل آمده با قوه قضائیه و مجلس شورای اسلامی، حجم شکایات از رویه و رفتار سلیقه‌ای ادارات و دستگاه‌های اجرایی به‌ویژه ادارات مالیات و تامین اجتماعی کاهش قابل توجهی دارد و موارد معدود در سلسله مراتب به نحو و سرعت مناسبی رفع می‌شود.

شاخص‌های پایش محیط کسب‌وکار با مشارکت فعالین کسب‌وکار، بازبینی، اصلاح و کامل شده و پیشرفت واقعی آن به‌طور منظم و مرتب توسط کمیته یا شورای عالی به ریاست رئیس جمهور یا معاون اول ایشان رصد و تصمیمات مقتضی اتخاذ شده و به اطلاع عموم می‌رسد. این جلسات و تصمیمات منحصر به شاخص‌ها نیست و موارد مهمی را که از سوی شورای گفتگو جمع‌آوری شده و مورد اشاره و تاکید قرار می‌گیرد، در بردارد. مالک فرایند بهبود محیط کسب‌وکار وزارت امور اقتصادی و دارایی است ولی فرایند مناسب و مشخصی برای تصمیم‌سازی و ارائه آن به شورای عالی و تدوین بازخورد و پیگیری‌ها تا حصول نتیجه، ترسیم شده است. همچنین رتبه کشور در رتبه‌بندی بانک جهانی به زیر ۶۰ رسیده است. کاهش سفته‌بازی و حرکات سوداگرانه و تحرک جدی نهادهای فرهنگی و اجتماعی و رسانه ملی در این خصوص، موجب اشاعه روحیه کار بین جوانان و نیروی کار شده است. افزایش راندمان و کیفیت تولید موجب افزایش تمایل عمومی به خرید و استفاده از کالا و محصولات ایرانی شده است.

نشانگرهای سناریوی «قلعه گنج»:

- جمهوری اسلامی ایران، در دهه پنجم انقلاب اسلامی، سه دهه بعد از جنگ تحمیلی و سال‌ها مواجهه با انواع و اقسام محدودیت‌ها به‌ویژه تحریم همه‌جانبه که در سال‌های اخیر به اوج خود رسیده است، در عرصه دانش هسته‌ای، سلول‌های بنیادی، توان موشکی و پدافندی، خودکفایی در تولید کالاهای راهبردی، صادرات خدمات فنی و مهندسی و در تراز منطقه‌ای و بین‌المللی جزو کشورهای پیشرو و شاخص قلمداد و معرفی می‌شود.

- ناکامی آمریکا در تصویب قطعنامه تمدید تحریم تسلیحاتی ایران در مرداد ماه ۱۳۹۹
- انزوای آمریکا در شورای امنیت سازمان ملل متحد برای فعال‌سازی مکانیسم ماشه در شهریور ۱۳۹۹
- بخشنامه شماره ۱۰۰/۶۷۷۰۱/۹۰۰۰ مورخ ۱۳۹۹/۴/۲۱ رییس قوه قضاییه درخصوص امره بودن نرخ سود بر اساس مصوبات بانک مرکزی و شورای پول و اعتبار (بیش از آن قابل ترتیب اثر در محاکم قضایی نیست) و تاکید به عدم توقیف محل فعالیت واحدهای تولیدی توسط بانک‌ها که عموماً منجر به تعطیلی آنها می‌شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

بهبود محیط کسب و کار با توجه به وضعیت اقتصاد کشور و تاثیر مسلمی که بر ایجاد اشتغال، افزایش جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی و رشد تولید ناخالص داخلی دارد به یکی از مهم‌ترین چالش‌ها و در عین حال ضرورت‌های اساسی کشور تبدیل شده است. با چشم‌اندازی که از طراحی سناریوها به دست آمد، اهم توصیه‌های راهبردی در بخش‌های اقتصادی، سیاسی، قانونی، فناورانه و فرهنگی به شرح زیر پیشنهاد می‌شود:

توصیه‌های راهبردی و راهکارهای پیشنهادی بخش اقتصادی

- ایجاد ثبات اقتصادی و پرهیز اکید از تغییرات ناگهانی و غافلگیرکننده قوانین و مقررات؛
- ساده‌سازی رویه‌ها و برنامه‌ها، افزایش پاسخگویی و بازآرایی، ادغام و حذف برنامه‌های زائد؛
- اولویت تخصیص بودجه ملی به تقویت نهادهای تضمین‌کننده امنیت سرمایه‌گذاری نظیر دادگاه‌ها و پاسگاه‌های نیروی انتظامی؛
- اجرای قانون مالیات بر مجموع درآمد و عایدی سرمایه به‌عنوان پیش‌درآمد طرح متناسب‌سازی و کاهش بار مالیاتی بنگاه‌های تولیدی؛

- پرداخت‌های خزانه به صورت مستقیم به ذی‌نفعان نهایی؛
 - بازنگری سیاست تخصیص ارز ترجیحی (بخشی از منابع ریالی آزاد شده در حلقه نهایی مصرف در اختیار مصرف‌کننده نهایی و بخشی نیز جهت حمایت از تولید در قالب مواردی مانند سرمایه در گردش در اختیار بنگاه‌های رسمی و شناخته شده و ترجیحا صادراتی قرار گیرد)؛
 - تغییر نام شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی به‌عنوانی جدی‌تر که حاکی از اختیارات مناسب اجرایی است؛
 - تشویق مستقیم دستگاه‌ها و نهادهای موثر بر بهبود محیط کسب‌وکار؛
 - ترتیب آرایش ضد فساد ساختار نهادی برای مبارزه ریشه‌ای با فساد (تنبیه افراد به تنهایی آثار و پیامدهای مورد انتظار را نخواهد داشت).
- آمایش ترتیبات و ماتریس نهادی در راستای ضد فساد و محورهای آن در بعد اقتصادی شامل موارد ذیل است:
۱. پیاده‌سازی اقداماتی که دسترسی عموم به اطلاعات مناسب را فراهم آورده و زمینه سودهای نامشروع منبعث از رانت‌های اطلاعاتی و ارتباطی را از بین ببرد.
 ۲. شکل‌دهی تامین رقابتی و رویه‌های شفاف مناسب برای خرید عمومی که رقابت عادلانه ایجاد کرده و فعالیت‌های فاسد را مانع شود.
 ۳. کارآمدسازی نظام‌های دریافت شکایت‌ها که از ارتباطات مناسب بین دولت و کارکنان خدمات کسب‌وکار، اطمینان یابد.

توصیه‌های راهبردی و راهکارهای پیشنهادی بخش سیاسی

- باورمندی دولت به توانمندی‌های داخلی و تقویت دیپلماسی اقتصادی در جهت خنثی‌سازی تحریم؛
- تهیه شاخص‌های مناسب و رصد بهبود محیط کسب‌وکار در نهادهای موثر؛
- مرتبط کردن بخشی از درآمد کارمندان در بخش‌های اثرگذار بر شاخص‌های کسب‌وکار.

توصیه‌های راهبردی و راهکارهای پیشنهادی بخش قوانین و مقررات

- شناسایی جامع و تنقیح دقیق مجموعه احکام قانونی متعدد مرتبط با موضوع محیط کسب و کار و کشف مراد نهایی قانونگذار یا حکم نهایی حاصل از این مجموعه مواد متعدد قانونی
- راه اندازی سامانه کد ایمنی^۱ (Safty code) در رویه‌های قضایی (که دقیقاً برای حل یک مساله و جلوگیری از رخداد بعدی صورت می‌گیرد و به هر نوع حادثه مشابه دیگری نیز تعمیم پذیر است).

توصیه‌های راهبردی و راهکارهای پیشنهادی بخش فناوریانه

- ایجاد و تکمیل زیرساخت‌های اطلاعاتی، قوانین و قواعد در نظام‌های بانکی، مالیاتی و مبارزه با پولشویی در راستای تقویت طرح «حکمرانی ریال» با تاکید برپایش و رصد تراکنش‌های مالی؛
- ایجاد نظام‌هایی برای ارتقاء شفافیت از طریق افشا و یا نظارت بر دارائی و بدهی و ... و نیز ممنوعیت یا محدود کردن تعارض منافع؛
- پیگیری پیاده‌سازی و اجرای سامانه جامع نظام توزیع بر اساس بانک اطلاعات کامل برای دسترسی به اطلاعات مربوط و ایجاد زنجیره ارتباطی با عوامل تولید و اتصال آن به سامانه‌های موجود از جمله صدور مجوز و رسیدگی به شکایات؛
- توجه جدی به فناوری نانو در قالب حمایت از تحقیقات دانشگاهی و فعال کردن بخش خصوصی با چشم‌انداز انتقال، پیاده‌سازی، بومی‌سازی و ترویج آن؛
- ترویج و حمایت از الگوهای کسب و کار نوین تولیدی و تجاری.

۱. به‌عنوان مثال اگر اختلاسی در یک بانک صورت گیرد، با دستگیری متهم یا متهمان این رخداد ریشه‌کن نمی‌شود، بلکه با ریشه‌یابی دقیق اینکه چطور و چگونه این اتفاق رخ داد، می‌توان با در نظر گرفتن تمامی اقدامات احتیاطی قانونی با بالاترین درجه ایمن‌سازی حقوقی از تکرار حوادثی مشابه جلوگیری به‌عمل آورد. در این فرایند مسئولیت تیم‌های بازرسی ارائه دستورالعمل‌ها به‌منظور پیشگیری از اقداماتی مشابه است. اگر این مورد کاوی به‌تدریج و برای مسائلی که شمول و دایره اثرگذاری آن در اولویت بررسی قرار می‌گیرند، صورت پذیرد، می‌توان امید داشت که مهم‌ترین رویه قضایی برای اصلاح تدریجی نظامی که از فقدان قانون رنج می‌برد، مورد عمل قرار گیرد.

توصیه‌های راهبردی و راهکارهای پیشنهادی بخش فرهنگی اجتماعی

- ایجاد نظامی مجزا برای پایش ویژه کیفیت محصولات و خدمات داخلی جهت امکان کسب نتایج عملکردی بالاتر و انتشار عمومی آن با امکان مقایسه و برندسازی محصولات ایرانی؛
- تشویق مشارکت خصوصی - دولتی (به‌عنوان گروه‌های ناظر) در کیفی‌سازی خدمات و محصولات با هدف ترغیب هرچه بیشتر خرید کالای ایرانی؛

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- خضری، محمد (۱۳۸۹)، دورنمای محیط کسب و کار کشور در برنامه پنجم توسعه کشور، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال سیزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۳۸۹، شماره مسلسل ۴۸.
- سازمان تامین اجتماعی نیروهای مسلح و گروه مالی ساتا (۱۳۹۹)، *هفته نامه تحلیل بازارهای ایران* و جهان، گزارش شماره ۱۳۹۹/۱۰۴۴، هفته دوم شهریور ۱۳۹۹.
- سیاح، سیدامیر (۱۳۹۳)، آموزه‌های ۱۶ دوره ارزیابی فصلی محیط کسب و کار در ایران، پاییز ۱۳۸۹ الی تابستان ۱۳۹۳، *فصلنامه مجلس و راهبرد*، سال بیست و سوم، شماره هشتاد و پنج، بهار ۱۳۹۵.
- علیزاده، عزیز؛ وحیدی مطلق، وحید؛ ناظمی، امیر (۱۳۸۷)، *سناریونگاری یا برنامه ریزی بر پایه‌ی سناریوها*، اندیشه‌گاه آتی نگار.
- خاندوزی، سیداحسان (۱۳۸۸)، الگوی حکمرانی خوب، *فصلنامه راهبرد توسعه*، سال دوم، شماره پنجم.
- حسین زاده بحرینی، محمد حسین و ملک الساداتی، سعید (۱۳۹۰)، موانع نهادی سرمایه‌گذاری و کسب و کار در ایران، *فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی*، شماره ۵۹، تابستان ۱۳۹۰، ۵۵-۲۵.
- مرکز پژوهش‌های اتاق ایران (۱۳۹۸)، *پایش ملی محیط کسب و کار ایران*، مرکز آمار و اطلاعات اقتصادی اتاق ایران، گزارش دوره دوازدهم.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (اردیبهشت ۱۳۹۶)، *اقدامات لازم برای بهبود رتبه ایران در گزارش سال ۲۰۱۸ انجام کسب و کار بانک جهانی*، شماره مسلسل ۱۵۳۷۷، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۲/۲۶.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (دی ماه ۱۳۹۶)، *گزارش نظارتی درباره اجرای قوانین مربوط به محیط کسب و کار - گزارش عملکرد قانون بهبود محیط کسب و کار - شماره مسلسل ۱۵۶۲۳*، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۱۰/۳.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (دی ماه ۱۳۹۷)، *بررسی لایحه بودجه ۱۳۹۸ کل کشور، الزامات بهبود محیط کسب و کار*، شماره مسلسل ۱۶۲۷۹، تاریخ انتشار: ۱۳۹۷/۱۰/۳۰.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (بهمن ۱۳۹۸)، *ارزیابی عملکرد شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی - ارزیابی اجرای حکم ۱۴ مندرج در ماده (۱۱) قانون بهبود محیط کسب و کار*، شماره مسلسل ۱۶۸۸۴، تاریخ انتشار: ۱۳۹۸/۱۱/۱۳.

ب. منابع انگلیسی

- Arruñada Benito, (2008). Will *Doing Business* Keep Damaging Business?, Forthcoming, *Journal of Comparative Economics*
- McLiesh Caralee.(2006). *Doing Business in 2006: Creating Jobs*. Djankov Simeon, and copublication of the World Bank and the International Finance Corporation.

